

CSOKONAI ÉS KOTZEBUE.

Kotzebuenak tudvalevőleg szintén nagy hatása volt a magyar irodalomra is. Komoly színművei közt leghíresebb a *Menschenhass und Reue*, mely a német irodalom történetében mind végig szerepelni fog s melyet egy Saint-Marc Girardin még mindig elég érdemesnek talált arra, hogy a szenvedélyek festési módjának múlt századi példányául fejtegetessen nagyszabású művében, a Cours de littérature dramatique-ben, Thackeray pedig örökre halhatatlanított egy pár jelenetében, Pendennis című regényével. Ez a nevezetes darab Bayer becses kutatása szerint 1792-ben le lett már fordítva Bikfalvi Kóré Zsigmond által s e fordításban állandó repertoire-darabnak maradt hazai színpadjainkon. Ezúttal egy másik érdekes bizonyítékát nyújthatjuk a *Menschenhass und Reue* hatásának nálunk, egy magyar színdarabban. Az utánczó nem más mint a múlt század nagy tehetségű s érdekes egyéniségű költője, Csokonai Vitéz Mihály, s azon műve, melyben ez utánczás nyomai fölfedezhetők: a *Gerson du Malheureux* [Fils du Malheur?], még pedig abban a kidolgozásában s ama részleteiben, melyeket Toldy Ferencz a *Nemzeti Könyvtár*-féle kiadás jegyzeti közt közöl, megemlítve, hogy e kidolgozásban a darab — egykorú följegyzés szerint — «1795. febr. 28. játszódtatott Debreczenben, a collegiumban».

Mi a két színdarab tartalmát illeti, a legtávolabbról sem fedezhető föl rokonság közöttük. Még a két főalak egyénisége sem egyezik. Gerson du Malheureux egy «26 éves ifjú», ki elvesztett kedvese után kesereg, boldogult anyjáról ábrándozik s kóborlásai közben a darab végén egész véletlenül, vagy bátran mondhatni: érthetetlenül atyját leli fel. Meinau báró ellenben 30—40 közt levő javakorabeli férfiú, kit neje hűtlensége tett remetévé, s ki végül bűnét megbűnhődött nejeire találva, neki megbocsát s kibékül a világgal. Mindössze abban hasonlítanak egymáshoz, miszerint mindketten visszavonúltan élnek a nagy városok zajától s embergyűlölet ideiglenes martalékai. Az alábbiakban párhuzamosan egymás mellé állítjuk ama részleteket, melyekben a helyzet, a dialog jellemző egyszavúsága, szaggatottsága, a reflexiók íze-színe határozottan Kotzebuerára vall Csokonainál, vagy egészen Csokonaira emlékeztet Kotzebuenál; valamint azon részleteket, melyek gondolatok, sőt kifejezések tekintetében egyenesen Kotzebue után vannak írva, vagy épen fordítva. Mint nem épen érdektelen apróságokra, már itt utalunk arra, hogy Malheureuxnek is mint Meinaunak ebédre kellene mennie s nem akarja elfogadni a meghívást; valamint arra, hogy Ferencz, ki az Unbekannter szolgáljának még nevét is elkölcsönözte, szép természeti fek-

véssel bíró zúg után óhajtozik, Hanswurstot emleget, miről mind **Franz** is beszél Kotzebuenál a III. felv. 3. jelenetében.

Kotzebue.

Csokonai.

I. Akt. 1. Scene.

Unbekannter (nach einer Pause).
Du spracst gestern Abends —

Fr. Von dem armen Bauer.

U. Ganz recht.

Fr. Sie antworten mir nicht?

U. Sprich weiter!

Fr. Er ist arm.

U. Woher weisst du das?

Fr. Er sagt es.

U. (bitter). O, sie sagen und klagen viel.

Fr. Und betrügen viel.

U. Richtig.

Fr. Dieser nicht.

U. Warum nicht?

Fr. Das fühlt sich besser, als es sich sagt.

U. Narr.

Fr. Ein gefühlvoller Narr ist mehr werth, als ein eiskalter Klügler.

U. Das ist nicht wahr.

Fr. Wohlthaten erzeugen Dank.

U. Das ist nicht wahr.

Fr. Und beglücken mehr den Geber, als den Empfänger.

U. Das ist wahr.

Fr. Sie sind ein wohlthätiger Herr.

U. Ich?

Fr. Ich bin hundertmal Zeuge davon gewesen.

U. Ein wohlthätiger Mensch ist ein Thor.

Fr. O, gewiss nicht.

U. Sie verdienen's nicht.

Fr. Die meisten freilich nicht.

U. Sie heucheln.

Fr. Sie betrügen.

U. Sie weinen ins Angesicht.

Fr. Und lachen hinter dem Rücken.

U. (bitter). Menschenbrut!

Malh. Ferencz.

F. Tessék!

Malh. Hát?

F. Él.

Malh. Van?

F. Nincs.

Malh. Itt?

F. Itt.

Malh. Hogyan?

F. Ő jó ember.

Malh. Igy hát boldogtalan.

F. Jó is, boldog is.

Malh. Az lehetetlen.

F. Annak tartja magát.
stb.

F. A városi társaság kicsinosítja a testet és lelket.

Malh. Az nem igaz.

F. Az emberekkel való társalkodás a boldog életre vezet benünket stb.

Malh. Az nem igaz.

F. És az embereknek életét stb.

Malh. Az igaz.

F. Azok szegények és parasztok.
Malh. Azaz nincs annyi módjuk a hunczfutságba.

Fr. Es gibt Ausnahmen.

U. Wo?

Fr. Unser Bauer — — — — —

U. Aber wenn er lügt — —

Fr. Er lügt nicht.

U. O, die Menschen sind geborene Lügner.

Fr. Leider!

Fr. Szemmel látott tanúk (*szemtanúk*) bizonyítják, kiknek szavok megérdemlik a hitelt.

Math. Angyalok?

F. Nem, hanem emberek.

Math. Már hát hazudsz.

F. No hát nem hitelek! ..

3. Scene.

Franz (allein).

Ein guter Herr, aber das Reden verlernt man fast bei ihm. Ein braver Herr, aber ich kann nicht klug aus ihm werden. Auf jedes Menschenantlitz schimpft er und kein Armer geht hilflos von seiner Thür. Schon drei Jahre bin ich bei ihm, und noch weiss ich nicht, wer er ist. Ein Menschenfeind, das ist klar; aber ich wette, seine Mutter hat ihn nicht dazu geboren. Der Menschenhass ist in seinem Kopfe, nicht in seinem Herzen.

15. Sc.

Fr. (küsst sie). Armer Herr, wie muss Ihnen mitgespielt worden sein, ehe es der Welt gelang, diesen fürchterlichen Menschenhass, diese schauerlichen Zweifel an Tugend und Redlichkeit in Ihr Herz zu pflanzen. (Für sich, ihn betrachtend.) Nun wieder gelesen. So geht es den ganzen Tag. Für ihn hat die schöne Natur keine Freude und das Leben keinen Reiz. Ich hab' ihn in drei Jahren nicht ein einziges Mal lachen sehen. Was soll daraus werden? ein Selbstmörder! — Wenn er sich doch nur an irgend ein lebendes Wesen in der Welt kettete, und wär' es auch nur ein Hund, ein Canarienvogel! Denn etwas muss der Mensch doch lieben. Oder er, wenn er Blumen zöge, oder Schmetterlinge sam-

II. felvonás.

I. jelenés. *Ferencz* (egyedül).

Boldog Isten! miket kell még az embernek érni. Fél esztendeje lesz, hogy kiutaztunk Franciaországból; de már az azóta a beszédet is elfelejtettem. Az az én uram egy igaz jó ember, az tagadhatatlan, mégis minden különbség nélkül bosszankodik Két esztendő óta egy mosolyodását sem volt szerencsém látni unalommal, utálattal, gyűlöléssel vonul fel minden szava és mozdulása. Irtózik az emberi társaságtól, maga setét elmékedésével hízik. Én azólta más világba szaladtam volna tőle, de tudom, hogy ez ő rajta csak szerencsétlenség; az ő szíve, jó indulatja hajlandó a nyájasságra és szeretetre; lelke nagy és nemes, büszkének is mondhatnám; érzése forró, tartós és érzékeny, de elméje a felsőbb írótól kipallérozva, egész viselete egy emberi társasághoz van alkalmaztatva.

melte! — Nein, er thut nichts als lesen. Und wenn er einmal den Mund öffnet, so sprudelt ein Fluch über das ganze Menschengeschlecht heraus.

Dritter Akt.

1. Sc.

Fr. Ein so edler, ein so braver Herr.

U. (böse)..Willst du mir schmeicheln? Pack dich fort!

Fr. Bei meiner armen Seele! es geht mir vom Herzen. Wenn ich so im Stillen zusehe, wie Sie um sich her Gutes wirken, wie Sie so die Noth eines Jeden zu Ihrer eigenen machen, und doch selbst nicht glücklich sind — ach! da blutet mir das Herz.

U. (weich). Ich danke dir . . .

F. Te benned felséges tökéletességek vagynak ott.

M. Hízlekedni akarsz, lódulj előlem, nem tőrhetlek.

F. Ne légy, uram, tovább oly komor állat stb.

M. Bosszantasz!

Fr. Uram, ne neheztelj reám azért, a mit mondottam.

M. Egyetlen egy barátom vagy! (Átöleli.)

3. Sc.

Unbekannter (egy neheztelő szeszszólalkozás után). Du bist mein einziger Freund.

Fr. Der Titel, den Sie mir geben, macht Alles wieder gut.

4. Sc.

U. Franz!

Fr. Gnädiger Herr!

U. Wir müssen auch fort!

Fr. Wohin?

U. Das weiss Gott.

Fr. Ich folge Ihnen.

U. Allenthalben?

Fr. In den Tod!

U. Wollte der Himmel, dort ist Ruhe

M. Ferencz, csak menjünk.

F. Hová?

M. Nem tudom, készíts el mindent.

F. Kész vagyok, uram, a te boldogtalanságodat a világon túl is kísérni.

M. Vajha túl!

E csekélységből is látni, hogy még mindig nincs kimerítve a német irodalom Csokonaira gyakorolt hatásának búvárlása.

HARASZTI GYULA.